

## מתי חובת שמירה של שומר שכר פחותה מזו של שומר חנם –

1195

למדנו. שומר שכר חייב ב"נטירותא יתירה" (והגדרות שונות לה) יתר על שומר חנם, ולקמן מקרה הפוך שיש לעמוד על טעמו.

### שמות פרק בא פסוק כט – לו (פרשת משפטים)

(כח) וכי יגח שור אִישׁ או אֵת אִשָּׁה וְמוֹת סָקוֹל יִסְקַל הַשּׁוֹר וְלֹא יֵאָכַל אֶת בְּשָׂרוֹ וּבָעַל הַשּׁוֹר נָקִי: (כט) וְאִם שׁוֹר יִגַּח הוּא מִתְּמַל שְׁלֹשׁם וְהוּעֵד בְּבָעְלֹו וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ וְהָמִית אִישׁ אוֹ אִשָּׁה הַשּׁוֹר יִסְקַל וְגַם בְּעָלֹו יוּמָת: (ל) אִם כֹּפֵר יוֹשֵׁת עָלָיו וְנָתַן פְּדִין נָפְשׁוֹ כָּל אֲשֶׁר יוֹשֵׁת עָלָיו: (לא) אוֹ בֶן יִגַּח אוֹ בַת יִגַּח כַּמִּשְׁפָּט הַזֶּה יַעֲשֶׂה לוֹ: (לב) אִם עֶבֶד יִגַּח הַשּׁוֹר אוֹ אִמָּה כֶּסֶף שְׁלֹשִׁים שֶׁקֶלִים יִתֵּן לַאֲדֹנָיו וְהַשּׁוֹר יִסְקַל: ...:

(לה) וכי יגף שור אִישׁ אוֹ אִשָּׁה וְרָעָהוּ וְמוֹת וּמָכְרוּ אֶת הַשּׁוֹר הַחַי וְחָצוּ אֶת כֶּסְפוֹ וְגַם אֶת הַמֶּת יִחָצוּ: (לו) אוֹ נֹדַע כִּי שׁוֹר יִגַּח הוּא מִתְּמַל שְׁלֹשׁם וְלֹא יִשְׁמְרֵנוּ בְּעָלֹו שְׁלֹשׁם שְׁלֹשׁם שׁוֹר תַּחַת הַשּׁוֹר וְהָמִית יִהְיֶה לוֹ:

פשטות הפסוקים – על חיוב הבעלים. מה דינו של שומר שהשור שקיבל נגח? ומה הדין אם התנה עם הבעלים שיהיה פטור במקרה והשור יגח והבעלים הסכימו – האם הבעלים ישלמו לניזק או הניזק יפסיד?

### משנה ירושלמי מסכת בבא קמא פרק ד הלכה ט / משנה ב"ק פ"ד מ"ט / ב"ק מה:

מתני' מסרו לשומר חנם ולשואל ולנושא שכר והשוכר כנסו תחת הבעלים. יצא והזיק מועד משלם נזק שלם ותם משלם חצי נזק.

(מכאן ואילך – דין בעלים ללא דיני שומרים בדוקא)

קשרו בעליו במוסירה (רש"י בבא מציעא דף ח: "מוסירה" קבישטרא רצועה שמוליכים בה את הבהמה – ובדף ט. מוכח שמי שאחוז במוסירה הקושרה לחמור יכול במשיכה חזקה לנתקה ועיין תוס' שבת נב. ד"ה "אמר"), ונעל (תפא"י: או) בפניו כראוי (פני משה: בדלת שיכולה עמוד בורח מצויה, ושמירה פחותה היא) ויצא והזיק:

- אחד תם ואחד מועד - חייב (דברי רבי מאיר).
- ר' יהודה אומר תם חייב ומועד פטור שנא' ולא ישמרנו בעליו שמור הוא זה (פני משה: ובמועד פטור, מצד העדאה שבו אבל צד תמות במקומה עומדת ומשלם חצי נזק. ובמועד הוא דגלי קרא ולא ישמרנו, דלא עביד ליה שמירה כלל, הא אם שמרו שמירה כל דהוא פטור מצד העדאה).
- ר' אליעזר אומר [דף כג עמוד א] אין לו שמירה אלא סכין: האם יש אפשרות שלר' מאיר יהיה פטור? מה היא סברתו של ר' יהודה?

### רש"י מסכת בבא קמא דף מה:

מתני'. ונעל בפניו כראוי - היינו שמירה פחותה דלת שיכולה לעמוד ברוח מצויה לקמן / בבא קמא / בהכונס (דף נה:). ולא ישמרנו בעליו - במועד כתיב מיעט הכתוב לשמירה מועטת כדמפרש בגמרא. אין לו שמירה - למועד. אלא סכין - ואפילו שמרו שמירה מעולה והפיל הכותל ויצא חייב ושלש מחלוקות בדבר לר"מ בשמירה פחותה חייב ובמעולה פטור ולר"י בפחותה נמי פטור ולר"א במעולה נמי חייב.

### תוספתא מסכת בבא קמא פרק ה הלכה ד

שור שפסק את המוסרה ויצא והזיק תם פטור ומועד חייב דברי ר"מ רבי יהודה אומר תם חייב ומועד פטור רבי אליעזר בן יעקב אומר זה וזה פטורין שנא' (שמות כא) ולא ישמרנו בעליו שמור הוא זה ר' אליעזר אומר אין לו שמירה לשור אלא סכין:

### גמ' בבא קמא דף מה עמוד ב

גמ'. מאי טעמא דר"מ? קסבר: סתם שוורים לאו בחזקת שימור קיימי, ואמר רחמנא: תם ניחייב, דניבעי ליה שמירה פחותה, הדר אמר רחמנא ולא ישמרנו גבי מועד, דנבעי ליה שמירה מעולה, ויליף נגיחה לתם נגיחה למועד; ר"י סבר: סתם שוורים בחזקת שימור קיימי, אמר רחמנא: תם נשלם, דניבעי ליה שמירה מעולה, הדר אמר רחמנא ולא ישמרנו גבי מועד, דנעביד ליה שמירה מעולה, הוי ריבוי אחר ריבוי, ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט, מיעט הכתוב לשמירה מעולה.

### רש"י

גמ'. לאו בחזקת שימור קיימי - אין אדם משמר שורו כלל אלא מניחו ויוצא. נגיחה לתם נגיחה למועד - מגזירה שוה דלבעי נמי תם שמירה מעולה. סתם שוורים בחזקת שימור קיימי - אין לך אדם שאינו משמר שורו שמירה פחותה וחייב הכתוב בתם אלמא שמירה מעולה בעי הדר כתב כו'.

האם נוכל למצוא סברא לגזירת הכתוב? מדוע הרגלי בני אדם ביחס לשמירת השוורים משמעותיים - לכאורה יש לומר להם כיצד לנהוג ולא "להנציח" התנהגות לא נכונה? ומה יסוד המחלוקת אם סתם שוורים בחזקת שימור - הגדרה הלכתית שנויה במחלוקת או ניתוח שונה של המציאות?

אורים גדולים לרב ריינס דף לד. מדפי הספר, פרק ו' שער שרשים אות ה'

ישמרנו, אז היינו יודעים דקאי על האופן דאיירי הקרא לעיל, וממילא היינו אומרים דבעינן שמירה מעולה, ואולם מזה דסכתוב דקדק וכתב עוד הפעם ולא ישמרנו, ע"כ דכוונת הקרא הוא על שמירה פחותה, וכאלו יאמר הכתוב בפירוש, כי אם לא ישמרנו כלל אז חייב, וא"כ הטנין דריבוי אחר ריבוי למעט הוא מלד דבאמת סובל פשט הקרא גם כוונה זו ולא ישמרנו כלל, ורק אם הי' כתוב רק מקרא אחד הי' מתפרש על המובן הרחב על שמירה מעולה, ועי' שכתובים שני מקראות יש הכרח לפרש הקרא באופן זה דסגי שמירה פחותה:

ה) בב"ק (דף מ"ה ע"ב) הדר אמר רחמנא ולא ישמרנו גבי מועד דנעביד ל' שמירה מעולה, הוי ריבוי אחר ריבוי ואין ריבוי אחר ריבוי אלא למעט, גם הכא מתפרש כן, דהנה חיבות ולא ישמרנו יש לפרש דקאי על המובן הרחב שכוון שמירה מעולה, ויש לפרש גם על המובן הצר והמלומד דקאי רק על שמירה פחותה, והנה אלו לא הי' כתוב ולא

אורים גדולים / ריינס, יצחק יוסף בן יצחק נפתלי / שנת 71  
הדפוס סאטמר הוצאה

אורים גדולים / ריינס, יצחק יוסף בן יצחק נפתלי / שנת 72  
הדפוס סאטמר הוצאה

### גמ' בבא קמא דף מה:

אמר רב אדא בר אהבה: לא פטר ר"י אלא צד העדאה שבו, אבל צד תמות במקומה עומדת (רש"י: דלא סגי לה בפחותה, ומשלם חצי נוק<sup>1</sup>). אמר רב... ולא סבירא ליה דרב אדא בר אהבה...

בית הבחירה למאירי מסכת בבא קמא דף מה עמוד ב

רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף מסכת בבא קמא

(לפי דפי הרי"ף) משניות דף יט עמוד א

ור' יהודה מיקל במועד דסבירא ליה בשמירה פחותה כדמוכח בגמרא מרבוי דקראי דהאי לא ישמרנו ר"ל כשלא ישמרנו כלל כלל הוא דמחייב, אבל שומרו קצת דהיינו שמירה פחותה פטור.

רמב"ם על משנה מסכת בבא קמא פרק ד משנה ט

(ט) מוסרה, הוא ככל שכולין אותו בו. והלכה כר'

יהודה. והלכה כר' אליעזר שמחייב שחיתתו כדי

שיפסקו הנזקים.

<sup>1</sup> חברותא: "אבל צד תמות במקומה עומדת, וחייב עליה כבתחילה, דהיינו, שאת חצי הנזק המשתלם כשהוא תם אף כששמרו שמירה פחותה, הרי הוא חייב גם לאחר שהועד".

אמר המאירי קשרו בעליו במוסרה והוא חבל של גמי שהוא עשוי לקשור בה צואר הבהמה ונעל בפניו כראוי עד שיכולה לעמוד ברוח מצויה ויצא והזיק אחד תם ואחד מועד חייב שזו שמירה פחותה היא עד שיקשור בשלשלת של ברזל שלא יהא יכול לנתקה או שיהא סוגר עליה עד שהרוח שאינה מצויה לא תהא שולטת עליה לפתוח. ור' יהודה אומר תם חייב ומועד פטור שהמועד הואיל והכתוב תלה ענינו בחסרון שמירה שנאמר ולא ישמרנו בעליו הורה שבשמירה כל שהיא דיו, ויראה לי הטעם הואיל וקול יש לו אף הבריות ראויות להשמר ממנו. ור' אליעזר אומר אין לו שמירה אלא סכין ופרשו בגמ' שלא בא ר' אליעזר לחייבו אם שמרו שמירה מעולה שאין אחר שמירה מעולה כלום בין לתם בין למועד אלא שאינו יוצא ידי שמים עד שיבערהו מן העולם<sup>2</sup> ולענין תשלומין הלכה כר' יהודה ולענין לצאת ידי שמים הלכה כר' אליעזר.

האם המאירי מבאר את סוגיית הגמ' או אומר טעם חדש ? כיצד הבריות ישמרו ממנו ? ומדוע מוטל עליהם ? היכן מדובר ברשות הרבים ? ברשות היחיד ?

פני יהושע מסכת בבא קמא דף מה עמוד ב  
על הסברא יש ליתן ג"כ טעם דהא דתם חייב בשמירה פחותה ומועד פטור היינו משום דשור המועד קלא אית ליה ובני אדם בדילין הימנו ועליהם להרחיק עצמם ובהמתם ממנו כדי שלא יזיק נמצא שאין ההזק כל כך להכי סגי בשמירה פחותה משא"כ בתם וק"ל:

רשימות שעורים (רי"ד סולובייצ'יק) מסכת בבא קמא דף מה עמוד ב

שם. ר"י אמר תם חייב ומועד פטור. לכאורה איפכא מסתברא. ובשיטה מקובצת הובא בשם המאירי וז"ל ונ"ל הטעם הואיל וקול יש לו על הבריות ראויות להשמר עכ"ל, כלומר, שעל הניזק לשמור את עצמו ביותר משור מועד ולכן במועד מקילים בחובת שמירת בעליו. ולכאורה נימוק מתנגד למה שכתבו התוס' (בדף כג א ד"ה וליחייב) וז"ל דיותר יש לאדם ליזהר עצמו שלא יזיק אחרים משלא יזקק כו' עכ"ל. ואלבא דהתוס' צ"ל שגזיה"כ היא בלי טעם.

ים של שלמה מסכת בבא קמא פרק ד סימן לד  
ואין להקשות על הסברא, אטו משום דהועד יפטור יותר. הלא תם קנסיה רחמנא לחייב בשמירה פחותה. כי היכא דלינטריה בשמירה מעולה. ואי הוה מועד אין צריך לשומרו בשמירה מעולה. א"כ מה הועילו בתקנתו ? י"ל, מאחר דמועד בלאו הכי אסור לקיימו, כדפי'. וגם רוב העולם רואים בשורם שהוחזק ג' פעמים לנגיחה שומרים מעצמם שמירה מעולה, כדי שלא יזיק ויקלקל. וגם הירא דבר ה' אין משמר בביתו כלל. וכן איתא בירושלמי (ה"ט) א"ר אליעזר, אפילו היקף במחיצה של ברזל אינה מספקת לו. על כן לא שכיחא שיהיה אדם משהה בביתו, אפילו בשמירה פחותה. ואי עביד חד במקרה פטור, ורחמנא לא חס (אולי צ"ל חש?) ע"ז לקנסו ולחייבו. דמידי דלא שכיחא כלל, ובדין הוא פטור, דהא סוף סוף שמריה. אבל בתם, דהיתר הוא, וגם הבעל אין חש עליו לשומרו. משום הכי קנסיה רחמנא לחייבו. כך נ"ל בהכרח טעם זה אליבא דרב.

שיטה למנהיג"ש מסכת בבא קמא דף מה עמוד ב  
וסברא דר' יהודה כתבו ז"ל דהיינו משום דכיון דמועד הוא, קלא אית ליה וצריכים הבריות להשמר ממנו, ע"כ. אי נמי משום דכיון דצד תמות במקומה עומדת אין צורך להחמיר עליו בצד העדאה דהא נטר ליה בהכרח משום צד תמות.

מטעמי יצחק הרב יצחק מאירי טלצקי מהורדונא לבק"מה:  
מתניתין ר"י אומר תם חייב ומועד פטור נ"ל דהכא לא שייך למיפרך יציבא בארעא וגזירא בשמי

<sup>2</sup> אמנם ע"ש מחלוקת בבאור שיטתו = דף מו: .

שמיא כדפריד רבא לעיל דף מ"ב ע"א דו"ל דגב  
תם החמירה התורה דליבעי שמירה מעולה דאם  
לא נחמיר עלי' חיישינן שלא ישמור כלל אף  
שמירה פחותה ושמא יזק ולא יהיה שזה כנגד  
ההיזק ויפסיד אבל גבי מועד לא חיישינן לזה  
ממ"נ חדא דכיון דהוחזק נגחן מסתמא ישמרנו ואם  
לא ישמרנו הלא יצטרך לשלם מן העליה...

חוג הראי"ה ח"ב – שיעורי הרב הנזיר על אוה"ק  
עמ' שג"ה

ולכאורה בסברא אדרבה צ"ל תם פטור ומועד חייב ואמרנו בסברא לפי דרך ההיגיון בתלמוד של הרי"י ריינס יש קצוות ואמצע שמור לא שמור אמצע שמירה פחותה זאת אומרת זה לא שמור וגם לא בלתי שמור. ובכן המועד טעם חיוביה משום שלא שמר ככתוב ולא ישמרנו ושמירה פחותה אין לומר שזוהי שמירה ולכן חייב. אבל תם חיוביה לא משום שלא שמר שהרי בחזקת שימור קיימא, אלא קנסא הוא ואם שמר פטור השמירה מסלקת החיוב ובשמירה פחותה אין לומר ששמר<sup>3</sup>

חשוקי חמד מסכת בבא קמא דף מה עמוד ב  
שאלה. משפחה שיש להם ילד עם פיגור קשה המציק לשכניו, נכנס למכולת ומזיק ונוטל ממתקים וכו'. השכנים דורשים מהוריו שיאשפזו אותו במוסד מיוחד, ואילו ההורים אומרים אין לנו את היכולת הכספית לכך. האם חייבים ההורים להתאמץ ולהשיג ממון כדי לאשפזו?

תשובה. מן הדין אין הבן דומה לשורו וחמורו שהזיקו, כי אין הוא קניינו של האב או האם, ועליו נאמר חרש שוטה וקטן פגיעתם רעה, הם שחבלו באחרים פטורים. אבל עדיין לא שמענו שאין חובה מוסרית על האב לסלק את הנזקים שבנו עושה.

ואולי אפשר להמליץ על האב הטוען מתנה זו קבלתי מהשי"ת, ומה אעשה? דהנה נאמר במסכת ב"ק דף מה ע"ב רבי יהודה אומר תם חייב ומועד פטור. והדברים תמוהים וכמו שכתבו התוס' (שם ד"ה לא) וז"ל: דאטו משום שנעשה מועד גרע ויפטר אפילו מחצי נזק בשמירה פחותה? יעו"ש מה שתירץ. והמאירי תירץ קושיא זו כדלהלן: ויראה לי הטעם איך מועד נתמעט משמירתו, הואיל וקול יש לו [לשור המועד] אף הבריות ראויות להישמר ממנו, עכ"ל. וכן נאמר בענייננו, דמאחר ומפורסם בשכונה שהוא ילד מזיק, על הבריות להישמר ממנו.

והנה בים של שלמה (פ"ד סימן לד) כתב לתרץ על הקושיא הנ"ל, אטו משום שהועד יפטור יותר, דמאחר דמועד בלאו הכי אסור לקיימו, וגם רוב העולם רואים בשוורים שהוחזק ג' פעמים לנגיחה שומרים מעצמם שמירה מעולה כדי שלא יזיק ויקלקל, וגם הירא דבר ה' אין משמר בביתו כלל, וכן איתא בירושלמי א"ר אלעזר אפילו היקף במחיצה של ברזל אינה מספקת לו, ע"כ לא שכיחא שיהיה אדם משהה בביתו, אפילו בשמירה פחותה, ואי עביד חד במקרה פטור, ורחמנא לא חס עליו לקנסו ולחייבו, דמידי דלא שכיחא כלל, עכ"ל. ואולי כך גם בענייננו, אין רגילות לאדם שישהה מזיק בתוך ביתו, ועל ההורים לדאוג להניחו במוסד, ואין להם להשהותו באופן כזה שיכול להזיק.

רמב"ם הלכות נזקי ממון פרק ז הלכה א  
שור שקשרו בעליו במוסרה ונעל בפניו כראוי ויצא והזיק, אם תם הוא משלם חצי נזק, ואם היה מועד פטור שנאמר ולא ישמרנו הא אם שמרו פטור ושמור הוא זה, וכן אם הזיק בדבר שהוא מועד לו מתחלתו כגון שאכל דברים הראויין לו או שבר ברגלו כדרך הלכו פטור מלשלם.

<sup>3</sup> השווה ספר הזכרון לרבי חנוך אלבק, עמ' 19 במאמרו של פרופ' שלום אלבק.